

درس پنجم

منزلگاه بعد

زمانی که مجاهدی در راه خدا به شهادت می‌رسد یا مادری پس از تربیت فرزندان شایسته، چشم از دنیا فرو می‌بندد یا پدری پس از سال‌ها تلاش و کوشش در بستر بیماری جان می‌سپرد و به‌طور کلی وقتی انسان‌ها می‌میرند، چه اتفاقی برایشان می‌افتد؟
آیا ارتباطشان کاملاً با دنیا قطع می‌شود؟
آیا به صورت مستقیم وارد جهان آخرت می‌شوند؟
یا آنکه
مرحله‌ای دیگر را پیش رو خواهند داشت؟
اگر چنین است، آن مرحله چه نام دارد؟ چه ویژگی‌هایی دارد؟ و چه رابطه‌ای میان دنیا و آن مرحله وجود دارد؟

۱- برزخ در لغت به چه معناست؟

۲- عالم برزخ کجا واقع شده است؟

نکته

[قرآن کریم] از وجود عالمی پس از مرگ، به نام «برزخ» خبر می‌دهد [برزخ در لغت^۱ (به معنای فاصله و حایل میان دو چیز است). عالم برزخ (میان زندگی دنیایی و حیات اخروی قرار گرفته است و آدمیان، پس از مرگ وارد آن می‌شوند و تا قیامت در آنجا می‌مانند و در صورتی که نیکوکار باشند، از لذت‌های آن برخوردار و اگر بدکار و شقی باشند، از رنج‌ها و دردهای آن متألم می‌گردند).

آنگاه که مرگ یکی از آنها فرا رسد
می‌گوید: پروردگارا! مرا بازگردانید
باشد که عمل صالح انجام دهم؛
آنچه را در گذشته ترک کرده‌ام
هرگز! این سخنی است که او می‌گوید
و پیش‌روی آنها برزخ و فاصله‌ای است
تا روزی که برانگیخته می‌شوند.^۱

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ
قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ
لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا
فِيمَا تَرَكْتُ
كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا
وَمِنَ وَرَائِهِم بَرْزَخٌ
إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ

مضمون: وجود عالم برزخ - و در حیات و روز جزا و اقامت

■ ویژگی‌های عالم برزخ

۳- ویژگی‌های عالم برزخ را نام برده و توضیح دهید

۱- (وجود حیات)

پس از مرگ، گرچه فعالیت‌های حیاتی بدن متوقف می‌شود اما فرشتگان، حقیقت وجود انسان را که همان روح اوست، «توقی» می‌کنند.^۲ یعنی آن را به‌طور تمام و کمال دریافت می‌نمایند. بنابراین^۳ (گرچه بدن حیات خود را از دست می‌دهد اما روح، همچنان به حیات و فعالیتش ادامه می‌دهد)

۲- (وجود شعور و آگاهی)

۳ (با توجه به اینکه عامل شعور و آگاهی انسان در دنیا روح وی است و روح در برزخ، به حیات خود ادامه می‌دهد، یکی از ویژگی‌های برزخ، وجود شعور و آگاهی در آن خواهد بود) براساس آیات و روایات، برخی از نشانه‌های شعور و آگاهی انسان در عالم برزخ عبارت است از:

۱- سوره مؤنون، آیات ۹۹ و ۱۰۰

۲- برگرفته از سوره نساء، آیه ۹۷ و سوره انعام، آیه ۶۱

۳- تو فر را تعریف کنید دریافت حقیقت وجود انسان (روح)، به‌طور کامل، توسط فرشتگان

۵- نشانه های وجود شعور و آگاه انسان در برزخ را نام برده و توضیح دهید.

۶- نشانه های ارتباط برزخ و دنیا را نام برده و توضیح دهید.

۵ (الف) گفت و گوی فرشتگان با انسان : به عنوان نمونه در سوره نساء آمده است که، فرشتگان به ظالمان خطاب کرده و از احوال آنها می پرسند و در مقابل، آنها پاسخ داده و خود را از مستضعفین بر روی زمین معرفی می کنند^۱ این مکالمه و طرف خطاب قرار دادن، دلیلی بر وجود شعور و آگاهی در برزخ است.

۵ (ب) سخن گفتن پیامبر ﷺ با کشته شدگان جنگ بدر : در جنگ بدر، وقتی بزرگان لشکر کفار کشته شدند و سپاه اسلام پیروز شد، رسول خدا ﷺ آن کشتگان را این گونه مورد خطاب قرار داد :

«آنچه پروردگارمان به ما وعده داده بود، حق یافتیم؛ آیا شما نیز آنچه پروردگارتان وعده داده بود، حق یافتید؟».

مفهوم: وجود شعور و آگاه

اصحاب گفتند : «ای رسول خدا ﷺ چگونه با آنها سخن می گویی در حالی که مرده اند؟!».

حضرت فرمود : «قسم به کسی که جانم در دست اوست، ایشان به این کلام از شما شنواترند و فقط نمی توانند پاسخ دهند»^۲

۳ (وجود ارتباط میان عالم برزخ و دنیا)

۳ (با مرگ انسان و ورود وی به عالم برزخ، ارتباط او با دنیا به طور کامل قطع نمی شود) برخی از نشانه های تداوم این ارتباط عبارت است از :

۶ (الف) بسته نشدن پرونده اعمال : پرونده برخی اعمال انسان با مرگ بسته نمی شود و امکان دارد بر اعمال نیک و بد آن افزوده و یا از آنها کاسته شود)

يُنَبِّئُوا الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ

در آن روز [قیامت] به انسان خبر داده می شود

بِمَا قَدَّمْ وَأَخَّرَ

به آنچه پیش [از مرگ] فرستاده و آنچه پس [از

مرگ] فرستاده است.^۳

مفهوم: باز بودن پرونده انسان در عالم برزخ

همان گونه که قرآن کریم می فرماید^۴، (دامنه برخی از اعمال، محدود به دوران زندگی انسان است و با مرگ، پرونده این اعمال بسته می شود (آثار ماتقدم)؛ اعمالی مانند نماز و روزه؛ اما پرونده بسیاری از اعمال حتی بعد از مرگ ما نیز بازمی ماند (آثار ماتأخر)؛ به عنوان مثال اگر کسی کتابی را به کسی یا کتابخانه ای هدیه دهد، یا مطلب مفیدی را به دیگران آموزش دهد، تا وقتی که آن کتاب توسط دیگران

۱- کسانی که فرشتگان (قبض ارواح)، روح آنها را گرفتند درحالی که به خویشان ستم کرده بودند، به آنها گفتند : «شما در چه حالی بودید؟» گفتند : «ما در سرزمین خود، تحت فشار و مستضعف بودیم». فرشتگان گفتند : «مگر سرزمین خدا پهناور نبود که مهاجرت کنید؟» آنها جایگاهشان دوزخ است و سرانجام بدی دارند. سوره نساء، آیه ۹۷

۲- محجة البیضاء، فیض کاشانی، ج ۸، ص ۲۹۶

۳- سوره قیامت، آیه ۱۳

۷- آثار ماتقدم و متأخر را توضیح دهید و مثال بزنید.

۸- نمونه پاپیر از اعمال ناشیست، که آثار تاخردارند را نام ببرید.

خوانده می‌شود و آموزش‌های وی به دیگران منتقل می‌شود یا از آن استفاده می‌شود، در پرونده عمل او پاداش می‌نویسند و بر حسنات او می‌افزایند) گرچه خود فرد از دنیا رفته باشد. در مقابل، (کسی که راه و رسم نادرست و مخالف فرمان الهی را از خود برجای می‌گذارد، تا وقتی آثار این راه و رسم غلط در فرد یا جامعه باقی است، گناه در دفتر اعمال وی ثبت می‌شود و روز به روز بر عذاب وی افزوده می‌شود. مدسازی‌های غلط، تولید و نشر مطالب نامناسب و غیراخلاقی در فضای مجازی، ایجاد یا تقویت آداب و رسوم غلط در امر ازدواج، ایجاد انحرافات فکری و اخلاقی در دیگران) نمونه‌هایی از اعمال ناشایستی است که موجب سنگین شدن پرونده گناهان فرد، حتی پس از مرگ وی می‌شود.

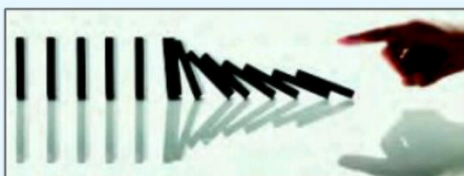
رسول خدا ﷺ می‌فرماید: (هر کس سنت و روش نیکی را در جامعه جاری سازد، تا وقتی که در دنیا مردمی به آن سنت عمل می‌کنند، ثواب آن اعمال را به حساب این شخص هم می‌گذارند، بدون اینکه از اجر انجام‌دهنده آن کم کنند و هر کس سنت زشتی را در بین مردم مرسوم کند، تا وقتی که مردمی بدان عمل کنند، گناه آن را به حساب او نیز می‌گذارند، بدون اینکه از گناه عامل آن، کم کنند)^۱

فعالیت کلاسی

نمونه‌هایی از اعمال را ذکر کنید که دارای آثار طولانی خوب یا بد هستند و بعد از مرگ انسان ادامه می‌یابند.

..... ۹- پیامبر ص در باره آثار تاخردار چه فرموده‌اند؟
 .....

بیشتر بدانیم

دومینویی به امتداد جهان آخرت

آیا تاکنون به سرگرمی دومینو دقت کرده‌اید؟
 هزاران قطعه، در برنامه‌ای از قبل تنظیم شده،

انرژی خود را به قطعات دیگر منتقل می‌کنند و در چند ثانیه پدیده‌ای جذاب، و لذت‌بخش به وجود می‌آورند. اما برخی دومینوها از قطعات و اجسام مادی و در فضای مادی، شکل نمی‌گیرند و قطعه‌هایشان محدود به هزاران و صدها هزار نمی‌شود. این دومینوها زمانی بیش از ثانیه‌ها و دقیقه‌ها و حتی سال‌ها برای کامل شدنشان طی می‌کنند و حتی ممکن است به آن سوی حیات انسان کشیده شوند و مهم‌تر از همه اینکه سرگرمی نیستند! چون هم ممکن است به فاجعه‌ای هولناک تبدیل شوند و هم ممکن است آینده‌ای درخشان را در پی داشته باشند!

۱۰- امام کاظم ع در بارہ وضعیت دیدار مومنان، پس از مرگ با خانواده بایشان چه فرمود؟

جالب است کہ تک تک من و شما در این دومینو، شرکت داریم.
دومینوی کہ آن را «forward» یا «copy and paste» می نامند و با «send» نقش ما در آن پایان می یابد.
ہر چند نقش پایان می یابد؛ اما آثارش آغاز می شود؛ آثاری کہ برای ہمیشہ پایدار است؛ حتی برای پس از ما.

۶(ب) دریافت پاداش خیراتِ بازماندگان: اعمال خیری کہ بازماندگان برای درگذشتگان انجام می دهند مانند دادن صدقہ، طلب مغفرت، دعای خیر و انفاق برای آنان، در عالم برزخ بہ آنها می رسد و در سرنوشت آنها تأثیر می گذارد)

۶(ج) ارتباط متوفی با خانواده: شخصی از امام کاظم علیہ السلام دربارهٔ وضعیت مؤمنان پس از مرگ پرسید: «آیا مؤمن بہ دیدار خانوادہ خویش می آید؟»

فرمود: آری

پرسید: چقدر؟

فرمود: **۴(ا) حسب مقدار فضیلت هایش.** برخی از آنان ہر روز و برخی ہر دو روز و برخی ہر سہ روز و کمترین آنان ہر جمعہ **۵(ب)** **مفہوم: ارتباط میان برزخ و دنیا**

تدبیر

با دقت در ترجمہ آیات زیر بگویید ہر یک از آیات بہ کدام یک از ویژگی های عالم برزخ اشارہ دارند؟

■ فرشتگان بہ کسانی کہ روح آنان را دریافت می کنند در حالی کہ بہ خود ظلم کردہ اند، می گویند: شما در [دنیا] چگونه بودید؟ گفتند: ما در سرزمین خود تحت فشار و مستضعف بودیم. فرشتگان

گفتند: مگر زمین خدا وسیع نبود کہ مہاجر ت کنید؟
سورۃ نساء، آیہ ۹۷

■ گفت وگویی فرشتگان با انسان (وجود شعور و آگاہ) گفت وگویی فرشتگان را می گیرند در حالی کہ پاکیزہ اند، بہ آنها می گویند: «سلام بر شما، وارد بہشت شوید بہ خاطر اعمالی کہ انجام دادید.»
سورۃ نحل، آیہ ۳۲

گفت وگویی فرشتگان با انسان (وجود شعور و آگاہ)

منظور از فشار قبر و عذاب‌های داخل قبر چیست؟ آیا منظور تنگ شدن قبر خاکی و عذاب جسم بی جان انسان است؟

در روایات هر جا که سخن از عذاب قبر به میان آمده است، منظور قبرهای دنیوی نیست؛ بلکه در این روایات، قبر کنایه از عالم برزخ است و فشار قبر فشاری است که به روح انسان، به علت قطع تعلق از دنیا و ورود به عالم برزخ وارد می‌شود. توضیح اینکه، با مرگ انسان و جدا شدن روح از بدن، انسان به عالم برزخ وارد می‌شود؛ عالمی که دارای ویژگی‌ها و معیارهای دنیا نیست و از این رو انسان با محیطی ناشناخته و متفاوت با دنیا مواجه می‌شود. انسان‌هایی که در زندگی دنیوی موفق به ترک تعلق به دنیا نشده‌اند و اسیر دنیا و تعلقات آن بوده‌اند و انس با دنیا و دلبستگی شدید به آن هنوز در قلب و روح آنها وجود دارد، با ورود به این عالم جدید و از دست دادن دلبستگی‌های دنیوی، دچار ترس و وحشت می‌شوند و همچنین به دلیل گناهانی که انجام داده‌اند، در عذاب و فشار روحی قرار می‌گیرند. هرچه انس و تعلق انسان به دنیا بیشتر باشد، این فشارها و وحشت‌ها بیشتر خواهد بود و هرچه تعلق کمتر باشد، این ترس و فشار کمتر می‌شود. پس این عذاب و فشار قبر به معنای تنگ شدن قبر خاکی نیست؛ بلکه منظور در فشار و عذاب بودن روح انسان است.^۱

اندیشه و تحقیق

۱- منظور از کلمه «تَوَفَّى» در قرآن کریم، چیست و برای اشاره به کدام بُعد از وجود انسان استفاده شده است؟ **ریافت حقیقت وجود انسان (روح) به طور تمام و کامل، توسط فرشتگان بعد روحانی**

۲- هریک از موارد زیر به کدام یک از ویژگی‌های برزخ اشاره دارد؟
الف) تلقین میت به هنگام دفن وجود شعور و آگاهی

ب) انجام خیرات و طلب آمرزش برای گذشتگان وجود ارتباط میان عالم برزخ و دنیا

ج) زیارت قبور در گذشتگان وجود ارتباط میان عالم برزخ و دنیا

۱- زندگی پس از مرگ، حسین سوزنجی، صص ۶۷-۶۶